

HANNA-BARBARA GERL FALKOVITZ

Življenje je izročanje

Od konca do dovršitve: starost

V nekaj rodovih se je uveljavil preobrat od visokega spoštovanja starosti do skoraj izključnega poveličevanja mladostnosti. Namesto modrosti je nastopilo hlepenje po novosti. Spokojnost zamenjujejo s hladnostjo. To ima seveda posledice ne le za precenjevanje mladosti, ampak tudi za samozavest starejših. »Ostani mlad za vsako ceno« in »Nikar se ne postaraj« sta trdna ukaza.

Uvajanje v svobodnost

»Risanje pomeni zapuščanje,« je odvrnil slikar Max Liebermann na vprašanje o lahkotnosti njegovih stvaritev. Podoben stavek naj bi izrekel Michelangelo, češ da kipar samo odstranjuje tisto, kar je odveč: *per forza di levare*. S tem olajšuje brezoblično gmoto. V resnici je bistvena značilnost umetnosti, da ne prikazuje 1:1 vsega, kar je pred očmi, kar bi bila kvečjemu slaba fotografija. Pač pa je treba poudariti odločilne poteze – kakor vzorno vidimo na čudovito asketski cistercijanski arhitekturi, a tudi v jasnosti japonskih risb s tušem.

Staranje večinoma razumejo površno kot čas nujnega zapuščanja, ko je prisilno treba odlagati zdravje, odnose, tudi dragocene

Hanna-Barbara Gerl Falkovitz, roj. 1945, je zaslužna profesorica religijske filozofije na Tehnični univerzi v Dresdnu. Njen članek »Leben heisst Weglassen. Vom Ende zur Vollendung: das Alter«, v: IKaZ Communio 47 (2019) 271–276, je prevedel Anton Štrukelj.

stvari in ljubljene osebe ter tisto, kar smo vse življenje kopičili. Tega časa pa naj ne bi dojemali samo kot muko, kot otožno slovo in pripravo na smrt. To je tudi čas osvobajanja in svobodnosti.

Askeza (tudi če je vsiljena) v najboljšem smislu pomeni uvajanje s pogledom na izreden cilj. V resnici ima odpoved smisel le, če meri na cilj (*telos*) in če odvrženi balast odpira pogled. Starost kot poslednje življenjsko obdobje usmerja pogled na cilj, *telos*, ravno tudi v bolečih izkušnjah upadanja. Staranje je tudi priložnost, da smemo zapuščati, in sicer z možnostjo pridobitve. »Odpoved ne le jemlje, odpoved tudi daje. Podarja nam neizčrpno moč preprostosti,« pravi Heidegger v knjigi *Feldweg*.¹ Ida Friedericke Görres pravi: »Skrivnostnega dogajanja staranja ne vidim kot spuščanje v temno dolino, ampak kot vzpenjanje na poslednji vrh, pred katerim moraš odložiti vso nepotrebno prtljago.«²

Prihodnost kot vzpenjanje določa že sedanjost. Preprosteje: cilj določa lèt puščice. Zato spada oznaka cilja, *telos*, k bistveni opredelitvi smisla staranja, ki vključuje dokončni polet življenjskega prizadevanja. Do takega cilja je danes mogoče pripeljati intenzivno medicinsko pomoč in lajšanje bolečin. Ali je na ta način podaljšano življenje tudi prijazno do človeka? Osamljenost, izguba nalog in utesnitve vodijo v zbežnost, na katero bolj kakor medicina daje odgovor duhovna zamisel. Iz česa pa zasije smisel, ki ga ne moremo »narediti«?

Prvi odgovor: poleg lajšanja bolečin je potrebna terapija odnosov, kajti človek je bitje odnosov: *homo est animal relationabile*. V resnici se v starosti redčijo prav odnosi. V duhu sedanjega časa naj bi jih izsilili s prireditvami za starejše, s spolnostjo v domu starejših (kakor je surovo prikazano v igri Terezije Walser »King Kongs Töchter« iz leta 1998), s prisiljenimi sestanki. K temu spada tudi odrivanje konca, kakor se motovilasto izrazi Woody Allen: »Ne bojim se umiranja. Ne bi bil rad zraven, ko bo prišlo do tega.«³

Takšno pojmovanje »animiranja starejših« je v najhujšem nasprotju s kulturo odnosov. Natančneje jo je mogoče opisati z osmišljenji bivanja, ki hkrati navajajo stopnje človeškega zorenja.

Osmišljenja bivanja

Da bi razločneje orisali skrito možnost staranja, navedimo tri osmišljenja, ki so vsa sicer navzoča v stopnjah rasti človeškega življenja, a so različno močno izoblikovana: »Kdor misli, da so vsi sadeži zreli hkrati z jagodami, nima pojma o obiranju grozdja,«⁴ je rekel Paracelsus (1493–1541).

Prvo, neposredno osmišljenje je že v otroštvu. To je napetost med mi in jaz ali, izraženo v »bivanjskih polih«, življenje *od zunaj navznoter*. Otrok potrebuje »istovetnost mi«, ki mu jo naklonimo, preden more zrasti do »istovetnosti jaz«. »Jaz se prebudi ob Ti,« se glasi bistvena resnica bivanja po Martinu Bubru.⁵ Bivanje se krepi v dialogu z vnaprej danim občestvom.

Drugo osmišljenje dozorevajočega človeka je napornejše, saj je pot »od mene k meni«. Lastna notranja neenotnost, ki se nekako izraža v napetosti med nagonom in lastnim jazom, potrebuje stalno izravnavo; potrebuje uskladitev in vzdrževanje moči lastnega jaza, ki težijo k središču in bežijo od lastnega središča (se pravi centripetalnih in centrifugalnih sil). Bivanjske pole »istovetnosti jaza« je mogoče doživljati v napetosti *odznotraj navznoter*. Če so kolikor toliko uravnoteženi, se more jaz, ki ima svoje težišče v sebi, obračati navzven brez nevarnosti za odtujitev ali nestanovitno obvladovanje.

Iz dosedanjega izhaja, da človeškega bivanja ni mogoče živeti v gospodovalnem monologu, tudi ne s samim seboj. Nasprotno: bivanje je dialoško, navzven in navznoter. Ta zasnova se pokaže še v tretjem napetostnem polju: k bivanju spada tudi to, da se »pozitivno« zapusti in s tem presega. To tretje osmišljenje se v starosti pojavlja z vso silo: kot odnos *odznotraj navzgor*. »Zgoraj« pomeni, da bivanje svojega težišča nima niti samo »zunaj« (v drugih) niti samo »znotraj« (v samem sebi), ampak »nad seboj«. To življenje »onkraj sebe« ali »nad seboj« pomeni neki »zgoraj«, ki ločujoče priteguje pogled. Opraviti ima z vrednostnim in verskim smislom, ki ga ne »ustvarimo«, ampak je »tu«. »Zato imam rajši jesen kakor pomlad, ker oko jeseni išče nebo, spomladi pa zemljo,« pravi Kierkegaard.

Vprašanja o vrednosti in smislu niso razkošje kulture, ki bi si jih v sekularnih časih mogla tudi prihraniti, ampak ji pripadajo na podlagi stvari same. Če se posreči usmerjenost navzgor, nastopi razvozlavanje. Namesto da bi se zakovali v kopici dotedanjega, namesto da bi propadali v žalosti zaradi tega, kar počasi izgubljam, je mogoče odlagati odvečno, tudi krivdo, je mogoče odpravljati poplave, pospravljati kulise. Starost v posebnem smislu pomeni izbiro. Seveda če se v izbiranju (prostovoljnem ali vsiljenem) pojavi tisti »več«, ki človeka spremlja kot vseživljenjski nemir: kam smo »usmerjeni«?

Prestati neizogibnost

Usmerjenost vsebuje soočenje z lastno in tujo smrtjo, v kateri vidimo svojo smrt. Če smrt odrivamo, postane nekaj pošastno grozljivega, čemur se človek poskuša izogniti. Toda biti navzoč ob smrti drugega človeka, more biti osvobajajoče. Osvobaja nas tesnobe, a tudi teže oklepanja začasnega. Občutiti je mogoče, da se v prehodu prikazuje tisto, kar pomeni dovršitev. Da gre za mejo, ki se odpira z druge strani.

Kljub vsemu oklepanju ljudje nosimo v sebi, prav zaradi pritiska telesnih ali duševnih utesnitev, globoko hrepenenje po razmejitvi. Predvsem budizem govori o preseganju v »nič« – očitno naj bi breme bivanja prešlo v radost nič, v radost, da bi se znebili vseh končnih ovir v enem samem podrtju zapreke. Tudi tu bi bila smrt lepa. A prehod bi bil navsezadnje osvoboditev od samega sebe, torej propad.

Zato moramo priklicati še drugo možnost. Namreč, da preseganje samega sebe hkrati pomeni dokončni prihod k sebi. Pomeni dotik, v katerem se človek niti ne raztopi niti ne propade ali se znebi samega sebe, ampak pri tem ostane ohranjen. Takšen dotik se javlja v svetopisemskem izročilu. To ne govori o umiranju kot zatonu kaplje, ki izgine v morju. Seveda je Evropa vedno znova sanjala tudi o popolnem zlitju, pri čemer so obrisi končno zabri-

sani. Toda ne podoba morja, ampak neka druga podoba je zares zanetila mišljenje: to je srečanje v ljubezni. To ne obstaja v tem, da dva postaneta eno brez razlike, marveč oba ostaneta razločno opredeljiva v blaženosti združenja. Obstaja najdenje sebe, ki pomeni jasnost, še več, stopnjevanje najdenja samega sebe. Ljubezen ne uniči ljubečih. Tako obstaja po svetopisemskem pojmovanju v srečanju z Bogom, najbolj Živim, sreča lastne človeške izpolnitve, sreča, da si sam nezamenljivo živ. Današnja kultura je postala hladna do teh običajnih, v resnici podcenjenih verskih odgovorov. Namesto tega ljudje posegajo po zamislih o izničenju ali popolnem razkroju. Vsekakor je odločilno za postsekularno iskanje, ali se ve, da nas nekdo drži. *Bivanje pomeni, da nas nekdo drži, da nas ohranja v osebni istovetnosti.* Šele na tej podlagi se je mogoče izročati, šele na tej podlagi je mogoče pojmovati dopolnitev kot dopustitev, da smo dopolnjeni.

Odtrgati se od vezanosti

Ne nazadnje je zaradi tega mogoče prestati tudi najhujše in najstrašnejše ovire, tudi v minljivosti vsakdanjega življenja, ker je po krščanskem izročilu Bog sam vstopil v končnost. Tukajšnje vezi je mogoče prestati, ker je bil nekdo pribit na križ, ker je bil *Crucifixus*. Še globlje: On je z vstajenjem hkrati razrešil vezi in vezanosti sedanjega bivanja. Vstajenje je preseganje meje. Vstajenje ni raztopitev v Božje, ni nekakšna odsotnost. Zelo pomembno je, da so Jezusove rane na njegovem telesu ostale v celoti ohranjene in so ga mogli po njih prepoznati po njegovi smrti. Očitno bodo te brazgotine ostale tudi, ko bodo rane sedanjega bivanja izkrvavele. Po drugi strani pa bo z velikim zamahom odpadlo vse, kar ni spadalo k njegovemu obrisu: vse, česar je bilo preveč, a tudi vse malenkostno, vse nevzdržno in tudi vse, kar smo si sami prizadejali. Kdor pa ne more izročati, more vsaj dovoliti Njegovi roki, da ga odreši.

Dovršitev

Osmišljenje starosti torej ne pomeni, da se terapevtsko prepričujemo, saj vemo, da je tudi v umišljenem svetu samoprevara. Osmišljenje pomeni, da spet oživimo pozornost na izkušnjo, da je v koncu vidna dopolnitev. Pogled zgolj na preteklost more voditi k cinizmu, brezizhodni žalosti, naveličanosti samega sebe in otopenosti. Kreposti modrosti, razlikovanja in presoje, a tudi goethejevskega »preseganja« in »odpovedi« pa ne izhajajo iz pogleda na preteklost, iz morebitne mučnosti, da je bilo življenje »zaman« ali zapravljeno. Te kreposti izhajajo iz pogleda na možno dovršitev tudi nedovršenega. Zato pa je treba opustiti iluzijo, utvaro vitalnosti do zadnjega diha in se pustiti dovršiti. Posnemanje mladosti, zimzelene čilosti z veliko truda je smešno. Starost pokaže, da bivanja ne napravimo sami. V tej negativni opredelitvi pa je tudi pozitivna, da se bivanje izroča Tistemu, ki ga je priklical v njegov začetek. Tudi iz tega razloga moramo začetek in konec človeškega življenja varovati kot skrivnostne prehode.

Psalm za končnim smislom pričakuje nov smisel: »Jaz pa bom po tvoji pravičnosti gledal tvoje obličje, se nasičeval, ko se zbudim, s tvojo podobo« (Ps 16,15).

Opombe

¹ Martin Heidegger, *Der Feldweg*, Frankfurt 2010, 28.

² Ida F. Görres, *Zwischen den Zeiten*, Frankfurt 1960, 387.

³ Woody Allen, *Without Feathers*, New York 1975, 106.

⁴ Theophrastus Bombastus Paracelsus von Hohenheim, *Medizinische, naturwissenschaftliche und philosophische Schriften*. Bd. 1: Früheste Schriften, Hildesheim 1996, 14: »zeit bringt rosen, wer vermeint es seint alle frucht mit den erpern zeitig, der weißt nichts vom weinber lesen«.

⁵ Martin Buber, *Princip dialoga*, Društvo 2000, 1982. Prevedel Janez Zupet.